

Garantált hitvédelem

Alvin Plantinga analitikus, keresztény filozófiája magyarul

■ KINYIK ANITA

PLANTINGA, Alvin: *Tudás és keresztény meggyőződés*. Fordította: Paár Tamás. Casparus Kiadó, Budapest, 2023.

- ▶ **Hiánypótló kötet Alvin Plantinga nemzetközi híré, kiemelkedő hatású amerikai filozófus első magyar nyelven megjelent, *Tudás és keresztény meggyőződés* című könyve. A református családból származó, filozófiai értekezéseiben is hitvalló szerző megkerülhetetlen a filozófus-szakma számára, de támpontokat és megerősítést adhat azon teológiai érdeklődésű vagy a hit mibenlétéről gondolkodó, Isten és a világ dolgaira kortárs válaszokat kereső laikus olvasók számára is, akik az idehaza is erőteljesen érzékelhető szekuláris fősodorral szemben kívánják fenntartani keresztény meggyőződésüket.**

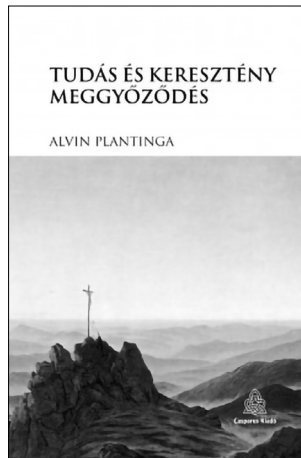
Alvin Plantinga tekintélyes filozófiai életművének utolsó kötetét tartja kezében az olvasó, a filozófus a 2010-es évek második felében vonult vissza a tudományos élettől. A könyv eredetileg *Knowledge and Christian Belief* címmel jelent meg 2015-ben, summázva a szerző *Warranted Christian Belief* című, 2000-ben megjelent nagyszabású és nagy hatású munkáját.

Az elsősorban a klasszikus filozófiai kérdések iránt érdeklődő Alvin Plantinga filozófiai szemléletét egyrészt az ágostoni-keresztény felfogás hatja át – Szent Ágoston és a holland református Abraham Kuyper nyomán tagadja a világnézeti semlegességet a tudományokban, és a kötetben is markánsan megjeleníti keresztény meggyőződését. Másrészt az angolszász analitikus filozófiai irány, vagyis az érvközpontú, argumentatív ismeretelméleti módszertan mellett köteleződött el.

A *Tudás és keresztény meggyőződés* a – küldetését a „Mire hív a szíved?” szlogenbe tömörítő, az olvasók számára útmutató, lélekemelő könyvek kiadása mellett elkötelezett – Casparus Kiadó gondozásában jelent meg. A kötet bemutatóján¹ (mely visszanezhető a YouTube-on) a fordító, Paár Tamás és a szakmai lektor, Békefi Bálint avatták be a fordítás születésének kulisszatitkaiba a közönséget. A szakmai eszmecsere és Plantinga további „magyarításának”, gondolatai közérthetővé tételének kérdéseit körüljáró alkalmon elhangzott, hogy az analitikus filozófiai irányzatnak a hangvétele laikus füllel jellemzően precíznek, rigorozusnak és száraznak tűnhet. Plantinga könyve ehhez

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=KsyCkFNyCo4>.

képest olvasmányos, izgalmas szellemi kalandnak mondható nem csak a filozófus-teológus olvasók számára. Jól illusztrálva Plantinga azon meggyőződését, miszerint a hívőknek feladata a keresztény igazság felmutatása a tudományos diskurzusban is, a szöveget helyenként áthatja a filozófiai szak-könyvek nyelvi regiszterétől némiképp elütő (üdítő) személyesség és oldott közvetlenség – feszes soraiba belevegyülnek a szerző eredeti képzettársításai, hasonlatai, a való életből hozott példái, esetenként humoros kiszólásai is, mintegy megelevenítve a szöveget.

Az Amerikai Filozófiai Társaság központi szekciójának egykori elnöke körültekintő érzékenységgel viszonyul a (keresztény) vallássosság posztmodern megítélésének kérdéséhez, ugyanakkor egyfajta radikalizmus, mondhatjuk, a hit radikalizmusa is áthatja gondolatmenetét. Nem bánik kesztyűs kézzel többek között az ateizmus négy lovasának – a vallásos meggyőződést vélekedése szerint földbe döngölni kívánó, stílusában is kifogásolható – „hasznavehetetlen” érveivel és kirohanásaival. „A rossz időjárás és a fogszuvasodás kivül mindenért a vallást hibáztatják” (48) – írja Richard Dawkins és társainak filozófiai alapállásáról.

Közvetlen tudás – közbenjárással

Fontos hangsúlyozni, mi sem áll távolabb a szerzótől, mint a keresztény meggyőződés mentetegetése vagy védelme, ugyanis szerinte az a legcsekélyebb mértékben sem szorul védelemre. Egy olyan korban sem, melynek alapvetése, hogy „a mai tudományok ismeretében már lehetetlen, hogy egy értelmes és tájékozott személy elfogadja a keresztény tanokat”. Plantinga meggyőződése, hogy sem a keresztény közösség, sem az átlagos keresztény nincs kiszolgáltatva a szakértőknek (és – tehetjük talán hozzá – mindenféle szekuláris nyomásnak, elvárásnak), ugyanis a hívők az evangéliumi igazságokat közvetlenül is ismerhetik. Még hozzá garantált módon.

Plantinga a *garancia* kifejezést – melyről a részletes és alapos fordítói előszóban bővebben is olvashatunk – annak a tulajdonságnak a megnevezésére használja, amely megkülönbözteti a tudást a pusztá meggyőződéstől. Meglétéhez több feltételnek kell érvényesülnie, elsőként a megfelelő működésnek, vagyis annak, hogy a megismerő meggyőződést kialakító képességei rendeltetészerűen, zavar nélkül működjenek. A második az alkalmas környezet, melyben az ember kognitív képességei a megalkotási terv szerint, megfelelően tudnak működni, a harmadik feltétel pedig, hogy ezek a képességek az igaz meggyőződés (vagyis nem valamilyen más erénnyel rendelkező, például a túlélésre vagy az önbecsülésre irányuló meggyőzések) létrehozását célozzák meg. A garantáltsághoz szükség van egy negyedik feltétel teljesülésére is: a meggyőződéseinknek megbízhatóan, vagyis statisztikai eredményességgel kell működniük, hogy több igaz meggyőződés legyen az eredményük, mint hamis. (Plantinga ezt úgy nevezi, hogy nemcsak megcélozzák az igazságot, hanem *sikeresen* célozzák meg.)

A filozófus szerint azt, hogy a teista meggyőződés racionális vagy garantált-e, nem lehet pusztán ismeretelméleti megfontolások alapján eldönteni: a vita végső soron nem csupán ismeretelméleti, hanem metafizikai vagy teológiai is. Plantinga nem tekinti feladatának, hogy Isten létezését bi-

zonyítsa. Aquinói Tamás és Kálvin János nyomán egy olyan modellt kínál (a továbbiakban A/K-modell), mely megmutatja, hogy Isten létezésébe vetett hitünk, keresztény meggyőződésünk racionális lehet akkor is, ha nem rendelkezünk mellette szóló erős bizonyítékokkal. Plantinga elmélete szerint a Szentlélek munkája (vagyis természetfeletti ajándék) hatására jelenik meg az elfogadás és belátás, alakul ki a szilárd meggyőződés az emberben. Jonathan Edwards² nyomán a filozófus a megtérőket és a hitre jutókat „intuitív és közvetlen bizonyítékkal” rendelkezőknek nevezi.

Észszerűség, gondolkodás és (Isten)ismeret

Plantinga számos, a keresztény meggyőződés garanciáját megkérdőjelező elméletet sorra vesz és – figyelemre méltó eleganciával – megcáfol gondolatmenetében. Általánosságban vizsgálja a keresztény (vagy teista) meggyőződés racionalitásának *de facto* és *de jure* ellenvetéseit. A keresztény meggyőződéssel szembeni *de jure* kritika az az állítás, hogy az ilyen meggyőződés irracionális, észszerőtlen, igazolatlan, vagy valamilyen más okból illetheti – Plantinga szóhasználatával – bárátságatlan ismeretelméleti bíráló. Ez a kritika különbözik a *de facto* kihívástól, amely szerint a kérdéses meggyőződés hamis.

Ebben a recenzióban a teljesség igénye nélkül csak néhányat tudunk kiemelni a szerző által vizsgált kritikák és azok cáfolatai közül. A vallásfilozófus többek között a hagyományos fundacionizmus érveit veszi szemügyre. John Locke szerint kötelességünk, hogy csak az legyen a meggyőződésünk, ami mellett jó bizonyítékunk van. Plantinga azt állítja, hogy a vallásos meggyőződések tekintetében nem rendelkezünk akaratos kontrollal: „Teista vagyok; meggyőződésem, hogy létezik egy személyes Isten; de soha nem döntöttem el, hogy ez legyen a meggyőződésem. Egyszerűen mindig is igaznak tűnt számomra. És a helyzet nem úgy áll, hogy pusztán egy akarati elhatározással megszabadulhatnék ettől a meggyőződéstől.” (84) A következő alfejezetben azt vizsgálja, hogy egy gondolkodó, keresztény elköteleződésű ember mikor és mennyiben teljesíti episztemikus kötelességét, és – locki értelemben vett bizonyíték nélkül – milyen megfontolásból tekinthető mégis igazoltnak a meggyőződése.

Egy az ateista gondolkodók tekintetében is tájékozott „felvilágosult” keresztény személyt hoz fel példának, akire nem hat például az a nietzschei kritika, hogy „a kereszténység gyenge, nyavalygó, nyafogó, bátortalan és kétszínű embereket nevel”, ugyanis a legtöbb keresztényre, akit ő ismer, vagy akiről tud, nem illik ez a leírás. Emberünk a teista érveket is ismeri, némelyiket érdekesítőnek találja, mégsem ez – vagyis hosszú, alapos és lelkiismeretes gondolkodás, episztemikus mélyfúrás – alapján fogadja el a kereszténységet, hanem – és elsősorban – a gazdag belső lelki megélései nyomán. Plantinga szerint ugyan az illető tévedhet, kötelességmulasztással azonban nem vádolható, megélései magukért beszélnek: „Úgy tűnik számára, hogy néha felfog vagy megpillant valamit az Úr elsőprő szépségéből és szeretetreméltóságából. Gyakran tudatában van – legalábbis határozottan így tűnik számára – a Szentlélek szívében végzett munkájának, amely vigasztalja, bátorítja és tanítja őt, és arra vezeti, hogy elfogadja »az evangélium nagy dolgait« (ahogy Edwards nevezi őket), segítve ne-

² Jonathan Edwards (1703–1758) az amerikai felvilágosodás egyik kiemelkedő alakja, a tizenhárom amerikai gyarmat kongregacionalista egyházának prédikátora; hittudós, filozófus. Széles körben elismerik Amerika legfontosabb és legeredetibb filozófiai teológusaként.

ki meglátni, hogy a megváltásnak az Úr által elérhetővé tett csodálatos útja nemcsak másoknak szól, hanem neki magának is.” (85)

Kritikák, megdöntők és a megdönthetetlen

Plantinga A/K-modelljének központi eleme a *sensus divinitatis*, vagyis Kálvin alapvető állítása az istenség érzékelésének velünk született képességéről. Ez a képesség Plantinga szerint az észleléshez, az emlékezethez és az *a priori* tudáshoz hasonlóan működik, nem dönthetünk a meggyőződések kialakítása mellett, hanem azok egyszerűen – ahogy, hozza föl példának, az éjszakai égbolt, a hegyi kilátás vagy az apró virágok észlelésekor – létrejönnek bennünk.

Karl Marx kognitív diszfunkcióhoz, vagyis a mentális és/vagy érzelmi egészség hiányához köti a vallásos meggyőződést, Sigmund Freud azt vallja, hogy a vágyteljesítő gondolkodás pszichológiai mechanizmusa hozza létre az Isten léteire vonatkozó meggyőződést, vagyis a teista meggyőződés illúzió. Az A/K-modell Freudot és Marxot is „a fejük tetejére állítja” amellel érvelve, hogy valójában a *hitetlen* az, aki episztemikus működési zavart mutat; az Isten létét illető meggyőződés hiánya a *sensus divinitatis* valamiféle diszfunkciójának eredménye. Később Plantinga amellel is érvel Pál nyomán, hogy a hitetlenséget is tekinthetjük úgy, mint ami a vágyteljesítésből fakad: „...lehet annak az eredménye, hogy egy Isten nélküli világban kívánunk élni, egy olyan világban, amelyben nincs senki, akinek imádatallal és engedelmességgel tartoznánk.” (127)

Könyvének utolsó fejezetében Plantinga megvizsgálja a három legnagyobb *megdöntőt*, vagyis az olyan közmegegyezéssel elfogadott kijelentéseket és elméleteket, amelyek a keresztény meggyőződést irracionálissá tehetik, és ezzel megfoszthatják garanciájától. A lehetséges megdöntők a történeti bibliakritika, amelyet Plantinga inkább *projektnek*, semmint *módszernek* tart, továbbá a világban uralkodó vallási pluralizmus, amely a keresztényeket mintegy magukat kiváltságosnak tekintő, önkényes csoportként láttathatja. Végül a világban tapasztalható rosszat és annak következményeit, a szenvedés és borzalom sok és sokféle jelenlétét, illetve a keresztény meggyőződéssel való összeegyeztethetőségét vizsgálja.

Ez utóbbi kérdéskörnél fontos kiemelni, hogy Plantinga nem a *teodicea* hagyományos problémáját tárgyalja; kérdése arra vonatkozik, hogy a világban jelen lévő döbbenetes mértékű rossz és szenvedés (és az ezekből következő antiteista érvek) ismeretében, illetve ezek dacára egy intellektuálisan és spirituálisan érett személy számára lehet-e mégis racionális és garantált a keresztény meggyőződés.

Vágyakozás, érzékelés, megerősítés, megtérés. . .

A könyv negyedik fejezetében Plantinga kibővíti modelljét a személyes Isten létezésén túl a kereszténység központi tanításainak, „az evangélium nagy dolgainak” ismeretére is, mely magában foglalja a klasszikus kereszténység fő állításait a bűnről, a kiengesztelésről (Krisztus életéről, haláláról és feltámadásáról) és az üdvösségről. Az eredendő bűnt Plantinga úgy írja le, mint amely egyszerre kognitív és érzelmi, egyszerre érinti az emberi értelmet és az akaratot, másrészt a függetlenség és önállóság iránti, kevélységtől fűtött vágyként. Mi, emberi lények Isten képmására teremtettünk, sajnos

azonban – írja Plantinga – bűnbe estünk, olyan romlott állapotba, amelyből megmentésre és megváltásra szorulunk. Isten kegyelemből elérhetővé tette az ember számára a megváltás útját és az erről való tájékozódást, ezt a filozófus egy háromszintű megismerési folyamatként ismerteti: a Biblia, a Szentlélek és a hit által.

Plantingánál a szív és az ész – hogy képzavarral éljünk – kéz a kézben jár. A kötetben a filozófus (látszólag) többször szembeállítja egymással a szív és az ész működését, tágabban véve egyik fontos kutatási területét, a vallást és a tudományt, melyek között tézise szerint a felszínen ellentét, ám a mélyben összhang van (lásd bővebben: 16. o. és lábjegyzetei). Az ötödik fejezet szól a hit mibenlétéről, melyben Plantinga olvasójának szegezi a kérdést, nem teljességgel felelőtlen és irracionális-e a keresztény meggyőződés, nem logikai bakugrás eredménye-e a hit. Majd többek között elveti a „sötétbe ugrás” drámai hasonlatát, egészen pragmatikus példával megvilágítva, hogy a hit távolról sem hasonlít hozzá, hiszen – ideális esetben – szilárd és biztos tudást jelent (164).

Elmélete szerint a megtérés és az újjászületés a meggyőzések mellett az érzelmeket is megváltoztatja, gyógyulást, az Isten iránti szeretet felé fordulást hoz. „A hitnek van egy kifejezetten kognitív eleme; a hit, ahogy Kálvin mondja, *ismeret* (tudás arról, hogy Jézus Krisztus személye és munkája által elérhető a megváltás és az üdvösség), és ez az elménk számára tárult fel. Tehát hinni azt jelenti: tudunk valamit – ami ebből következően a *meggyőződésünk*. Ám a hit az érzelmeket is magában foglalja: „meg van erősítve szívünkben” – fogalmaz a szerző Kálvin nyomán. Ebben a fejezetben Luther kapcsolódó teológiai gondolatait is idézi, aki megkülönbözteti az Istenre *vonatkozó* hitet: „...ha igaznak tartom azt, amit Istenről mondanak”, és a *valamiben/valakiben* való hitet: „...amikor az ember személyes kapcsolatba kerül Istennel, és szilárdan hiszi, hogy olyannak fogja megismerni őt magát, amilyenek tanulta” (173).

A könyv (lángoló) szíve a hatodik fejezetben mutatkozik meg igazán. Bár az érvelés szempontjából a kötetből némiképp kilóg, kiemelkedő esztétikai értékkel bíró, inspirált, emberhalász attitűddel írt fejezetnek tekinthetjük, amely feltárja a vallásfilozófia szenvedélyes oldalát és az Isten által teremtett világ szeretetalapú természetét.

Plantinga rávilágít, hogy a görög eredetű fogalommal, az erősszal, vagyis az egyesülés utáni sóvárgással, vágyakozással – bibliai szóhasználatban a szeretetet első fokával – kapcsolatban a kereszténység azért van zavarban sokszor, mert még mindig „túl sok figyelmet szentel a görög filozófiának és túl keveset a Bibliának” (181). Plantinga eredeti rangjára kívánja emelni az egyszerre testi és spirituális vonatkozású fogalmat, rámutatva, nem kell tartanunk tőle. Isten nem szenvedélymentes, állítja a filozófus, ennek alátámasztására bibliai példákat sorol, kiemelve többek között a Zsoltárok könyvét. „Az egyház Krisztus menyasszonya, nem pedig a kishúga” – fogalmaz. Később még messzebbre megy: „Az emberi erotikus szeretet valami mélyebbnek a jele, valami olyan mélynek, hogy az nem is teremtett – a világegyetem egy eredendő, állandó és szükségszerű tulajdonsága.” (183)

Sartre kijelentését pontosítva, aki az embert hiábavaló szenvedélyként írja le, Plantinga a *be-teljesületlen* jelzőt használja az emberre. Ez az állapot szerinte addig áll fenn, amíg be nem telünk Isten szeretetével. Ebben a világban egy mélyebb valóság jeleivel vagy előképeivel találkozhatunk csupán, mely valóságról most csak sejtéseink és megérzéseink vannak – ezeknek pedig a hit kegyelmi ajándékának fényében abszolút létjogosultsága és érvényessége van, ahogy erre Plantinga könyvében logikai érvekkel és érzékletes képekkel rávilágít, szívében és meggyőződésében megerősítve olvasóját.